

**Ayetlerde Çelişki Bulunduğu Vehmini Gidermede Kullanılan Yöntemler
ve Bunların Değerlendirilmesi***

Süleyman Pak¹

Özet

Kur'an'ı içerik ve üslup yönüyle yeteri kadar yakından tanımayanlar onun ayetleri arasında birbiriyle örtüşmeyen bilgiler bulunduğu yanlışısına düşebilmektedirler. İslam bilginleri bu tür şüphelerin ortadan kaldırılması ve sağlıklı bilgiye ulaşılması amacıyla Kur'an'ı anlamda insanlara yardımcı olacak ve onlara yol ve yöntem kazandıracak bir takım kaideler tespit etmişlerdir. Bu çalışmada sözü edilen yöntemler ve onların bir değerlendirmesine yer verilmiştir.

Konu ile ilgili olarak fıkıh, kelam, hadis ve tefsir âlimlerinin farklı yaklaşımlarına yer verilmiş, tefsir açısından bunların ne anlam ifade edebileceği hususu değerlendirilmiştir. Varılan sonuç itibariyle ayetler arası anlam bütünlüğünün sağlanabilmesinde başvurulacak yöntem cem' ve teliftir. Ayetleri dilbilimsel, sebab-i nuzül, belağat vb. yönüyle incelemek ve tabii bağlamını göz ardı etmeden Kur'an'ın anlam bütünlüğü içerisinde aralarını telif etmek gerekir. Bu çalışmada örnekler yardımıyla konun çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Çelişki, cem' ve telif, nesh, Te'vil.

**The Evaluation of Claims in Conflicts (Contradiction-Paradox) of the Qoran Verses
and Methods for Removing The Suspicious**

Abstract

Who do not know closely enough the content and stylistic aspects of the Qur'an are mistaken in the delusion that there are contradictions between his verses. Islamic scholars established a number of rules that will help people and lead them in understanding the Quran for elimination of this kind doubts. In this study are given the procedures previously mentioned and their evaluation.

About the issue are given different approaches of fiqh, theology, hadith and tafsir scholars and evaluated what they might mean in terms of tafsir. At the conclusion, the method to ensure the integrity to go to the verses of meaning is cem ' and te'lif. To study of Verses as linguistic, cause of revelation, eloquence, and so on and without ignoring the context of the meaning of the Quran in its entirety between the need to talif. This study provides a framework for the subject with the help of examples.

Key Words: Qoran, Contradiction, abrogation (nesh), collection (cem'), act of integrating (telif)

* Bu makale Müşkilü'l-Kur'an adlı basılmamış doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

¹ Yrd.Doç.Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, suleyman.pak@gop.edu.tr

GİRİŞ

Ayetler arasında zahiri olarak ortaya çıkan ihtilafların giderilmesi her şeyden önce, ona muhatap olanların zihinlerinde oluşabilecek tereddüt ve şüphelerin ortadan kaldırılması için zaruridir. İnsanların anlayış ve kavrayışları eşit olmadığından, derin tefekkür isteyen konuların, herkes tarafından kolayca anlaşılacak bir düzleme dönüştürülmesi, elbette, İslam bilginlerine düşen bir sorumluluk olmaktadır. Bunun bilincinde olan âlimler, ilk dönemlerden itibaren Kur'an'ın bütünlüğüne ve tutarlılığına yönelik olarak ortaya çıkan ya da çıkabilecek muhtemel sorulara cevaplar vermeye çalışmışlar, çelişki zannını uyandıracak ve işkâle yol açacak ayetleri, ikna edici bir açıklıkta ve tutarlılıkta telif etmişler, anlama ile ilgili şüpheleri gidermişlerdir. Müfessirleri böyle bir çalışmaya sevk eden en önemli unsurun, Müslüman olduğu halde, Kur'an'ın yapısı hakkında yeterli bir birikime sahip olmadığı için Allah'ın kelamında ihtilaf bulunduğu yolunda vehme düşebilecek ve ona mutlak teslimiyetine engel olabilecek durumda olan kimselerin, şüphelerini gidermek ve onlara cevap vermek (İbn Küteybe,1972:124) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı yönünde bir kanaate sahip olanların iddialarına da susturucu cevaplar verilmiş olacaktır.

Maksat ne olursa olsun sonuçta, Allah'ın kitabında böyle bir çelişki bulunmadığı gerçeğinin açıkça ortaya çıkması çok önemlidir. Nitekim nüzülünden günümüze kadar geçen süre içerisinde onda ikna edici herhangi bir ihtilafın varlığının ispat edilememiş olması, fiili bir destek mahiyeti taşımakta (Çakan, 1996: 90)², ihtilafa düşenler için, çözüm mercii olarak müracaat edilebilecek kaynağın yine Kur'an'ın bizzat kendisi olduğu ve onun taşıdığı hakikatler sebebiyle güçlü bir iç bütünlüğe sahip bulunduğu görülmektedir.

Kur'an'ın özgün yapısının korunmasında ilâhî yönün varlığı yanında beşeri gayretler de bulunmaktadır. Bununla ilgili alınan beşeri tedbirlerin en başında Kur'an'ın yazılması³ ve ezberlenmesi gelmektedir. Baş tacı yapılarak titiz bir şekilde korunan⁴ bu ilahî kelamda beşer müdahalesi olasılığının ortadan kaldırılmış olması sebebiyle içerisinde çelişik anlamlar taşıyan ifadeler bulunmamakta ve tutarsızlık iddiaları sonuçsuz kalmaktadır. Nitekim şer'i delillerin içerisinde birbirini nakzedecek derecede gerçek bir tearuz olmadığı İslam bilginlerince ortaya konulmuştur. (Hallaf, 1984: 274; Çakan, 1996: 143) Kaldı ki, bu delillerin de referans noktasını oluşturan Kur'an'ın, kendi içerisinde böyle bir çelişki barındırması evleviyetle imkânsızdır.

² Kur'an'ın kendisinde değil de, insanların onun ayetlerini anlayışları çerçevesinde ele almaları ihtilafa yol açmıştır. Nitekim Peygamber (s.a.v.), "Kur'an, bir kısmını, diğer kısmına muhalefet ettiresiniz diye indirilmemiştir" buyurmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 196) Buradan da anlaşıldığı gibi asıl maksad, onun içindekileri iyi ve doğru anlamaktır. Tutarsızlık söz konusu ise bunun sebebini insan kendinde aramalıdır. Nitekim Nisâ suresi, 82. ayette, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olması halinde Kur'an'da tutarsızlıklar olacağı değil, muhatapların; onda tutarsızlıklar bulacağına söylenmiş olması çok önemlidir. Çünkü kendileri tarafından anlaşılmayan bir metinde tutarsızlık bulamayacakları kesindir. Önce bunu anlayacaklar, sonra üzerindeki böyle bir şey olduğunu tespit etsinler. (Bkz.Dücan Cündioğlu, Anlamın Tarihi, İstanbul 1997, s. 46-47).

³ Kur'an metninin yazıyla tespiti ile ilgili ileri sürülen iddialara verilen cevaplarla ilgili olarak bkz. Muhsin Demirci, Tefsirde Metodolojik Sorunlar, İFAV yay., İstanbul 2012,s.44 vd.

Çünkü O, diğer delillere nazaran mevsûkiyeti yönüyle en sağlam yollarla korunarak gelmiş asla tereddüt edilemeyecek derecede kati ilahi bir kaynaktır. Onun içindir ki, Kur'an'ın Allah kelamı olarak korunmuşluğu ve karşı konulmaz i'cazı karşısında, art niyetli kimseler onunla ilgili hiçbir şüphe üretemeyeceklerini anladıklarından, bu tür faaliyetlerini hadis üzerine yönlendirmişlerdir (Çakan, 1996: 55).

Fıkıhta “tearuz”, hadis ilminde “muhtelifu'l hadis” olarak adlandırılan tenakuz ve ihtilaf problemi ile ilgili ileri sürülmüş çözüm yöntemlerinin, deliller arasında zahirde görülen çelişkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik derinlikli çalışmalar sonucu tespit edildiği görülmektedir. Bu yöntemlerin pratik olarak uygulamaları tefsirlerde ve Ulûmu'l-Kur'an'la ilgili eserlerde mevcut ise de, teorik olarak tespitini Fıkıh usulü âlimlerinin çalışmalarına borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz.

Her ne kadar bütün ilim dallarında aynı içeriğe sahip olsalar da sözü edilen bu yöntemler usul âlimlerince öncelik derecelendirmesine göre farklı şekilde sıralanmıştır (Çakan, 1996: 224). Şimdi bunlar hakkında kısaca açıklamalara yer verilecektir.

1- İslam Düşünce Sisteminde Deliller Arasındaki Tearuzu Giderme Yöntemleri:

İslami ilimlerde nakli deliller kaynağı, maksadı ve mevsukiyeti yönüyle derinlemesine incelenmiş ve konu ile ilgili mevcut bütün deliller bütüncül bir bakışla değerlendirilme sonucu kullanılmıştır. Hatta bu bile yeterli görülmeyip farklı mezhep ve görüş sahiplerinin ileri sürdükleri deliller de tahlile ve tenkide tabi tutulmuş, bu konuda şeffaf ve ilmi hassasiyetlerin gözetildiği bir yol izlenmiştir. Böylece en sahih sonuçlara erişilmeye çalışılmıştır. Bu gayret ve çabanın ürünü olarak vücut bulan ve aşağıda zikredilen çözüm yöntemlerinin sıralaması, deliller arasında tearuz ortaya çıktığı durumlarda hangisine öncelik verileceği ile ilgili bir durumdur ve belirleyici olan da uygulamada takip edilen aşamalardır:

a- Fıkıh İlminde Deliller Arasındaki Tearuzu Giderme Yöntemleri:

1. Hanefî usûlcülere göre: 1.1- Nesh, 1.2- Tercih, 1.3- Cem' ve Tevfik, 1.4- Tesâkut(terk).

2. Şafîi, Malîkî, Hanbelî ve Zahiri usûlcülere göre: 2.1- Cem' ve Tevfik, 2.2- Tercih, 2.3- Nesh, 2.4- Tesâkut (Zuhayli, 1406/1986: II,1176-1184).

b- Kelam İlminde Deliller Arasındaki Tearuzu Giderme Yöntemleri: Kelam âlimleri Şafîi, Malîkî, Hanbelî ve Zahiri usûlcüler ile aynı sıralamayı yapmışlardır (Atar,1988: 257).

c- Hadis İlminde Deliller Arasındaki Tearuzu Giderme Yöntemleri: Hadis alimlerinin ihtilafı gidermede izledikleri yol ise sırasıyla şöyledir: 1. Cem' ve te'lif, 2. Nesh, 3. Tercih, 4. Tevakkuf (Çakan, 1996: 162).

⁴ Kur'an'ın korunması ile ilgili olarak geniş bir araştırma için bkz. Hasan Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, İstanbul 1998.

Yukarıda farklı şekillerde sıralanan yöntemlerin değerlendirilmesi ile ilgili tartışmalara girmeden önce, onlar hakkında kısaca bilgi verilecektir:

1. Cem' ve tevfik: Te'vil, takyid, haml gibi bir yolla, zahirde mütearız iki delil arasındaki çatışmayı giderip, onları uzlaştırmaktır. Bu da, hüküm, konu ve zaman bakımından farklılıklarının tespiti ile gerçekleşmektedir (Hallaf, 1984: 274-275; Zekiyüddin Şa'ban, 1990: 358; Atar, 1988: 275-276).

Bu konu ileride geniş bir şekilde tekrar ele alınacağından şimdilik bu kadarıyla yetinilmiştir.

2. Nesh: Şer'i bir hükmün, ondan sonra gelen şer'i bir delil ile ortadan kaldırılması demektir. Müctehid, iki nassın geliş zamanını araştırır. Kuvvet bakımından eşit olmak şartıyla (mesela ayet, ayetle) önce geleni, sonra gelenin neshetmiş olduğuna hükmeder. Fakihler cem ve tevfikin mümkün olmadığı zamanlarda neshe başvurmuşlardır (Hallaf, 1984: 264; Atar, 1988: 259; Zuhayli, 1406/1986: II,1157; Z.Şa'ban, 1990: 361,366). Nesh, üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı bir konudur ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Ancak Nesh meselesi ile ilgili yaklaşımlar içerisinde ayetlerin telifinin mümkün olduğu ve bu açıdan Kur'an içerisinde neshin bulunmadığı görüşü giderek ağırlık kazanmaktadır. Nesh bu çalışmanın doğrudan konusu değildir ve aşağıda sadece temel noktalara değinilecektir.

3. Tercih: Tearuz eden iki nassın geliş zamanlarını tesbit edemeyen müctehidin, bilinen tercih metotlarına göre birini tercih etmesidir. Mesela muhkemin müfessere, ibarenin işâre, haram kılanın mübah kılana tercih edilmesi gibi (Hallaf, 1984: 276; Zuhayli, 1406/1986: II,1185-1207).

4. Tesâkut (Terk): Yukarıdaki çözüm yollarından herhangi biri ile amel etme imkânı söz konusu olmadığı iki nass hakkında, bunlar yok farz edilerek terk etme işlemi uygulanır ve başka bir delil ile amel edilir (Hallaf,1984:276; Zuhayli,1406/1986:II,1179; Zeydan: 398). Ancak bu metot, pratikte daima tartışmaya konu olmuş, farklı şekillerde kullanılmış ve bu yüzden de uygulanma imkânı pek zayıf kalmıştır (Çakan, 1996: 220,223).

Bu sayılan yöntemlerden son ikisinin, ayetler arasında zahirde görülen çelişki vehminin ortadan kaldırılmasında kullanım alanı bulunmamaktadır. Çünkü tercih, takviye imkânı bulunan deliller arasında uygulanabilmektedir (Amidi, 1967: IV,208; İzmirli, 1330/1914: 211; Çakan, 1996: 196). Yani, haberler ve kıyasta geçerli olan tercih, kitap ve icmada kullanılamamaktadır. İki ayetten birinin diğerine tercihi diye bir şey olamaz(Çakan, 1996: 196). Şayet ayetler arasında bir tearuz söz konusu ise cem' ve te'lif yoluna gidilmelidir.(Pak, 2000: 154)

Tesâkuta (Terk) gelince, bu da daha çok çözümsüzlüğü ifade etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, pratikte uygulama alanı bulunmayan, bu metodun, çok farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir.

Kur'an nassları açısından terk edilme diye bir uygulama söz konusu olamaz. Çünkü insanların kavrama guleri çok farklıdır. Birine göre tevil edilerek anlaşılması yolu kapalı olan bir ayet, diğer bir kişinin yaptığı açıklama ve yorumlamayla söz konusu kapalılık giderilip anlaşılabilir hale gelebilmektedir.. Bu durumda terk metodu izafi bir konum kazanmaktadır. Zaten te'vil "diğer nasslara aykırı olmamak kaydıyla, ayetin tefekkür edilerek anlamının açıklanması" demektir. Burada müctehid, kendi görüşünü ortaya koyar, daha güzel bir yorum ortaya çıkıncaya kadar bu açıklama kabul görür. Mesele bu açıdan ele alındığında teskutun Kur'an açısından uygulanma imkânı bulunmamaktadır (Pak,2000: 154) .

d- Müfessirlere Göre Ayetlerdeki Zahiri elişkiyi Giderme Yöntemleri:

Tefsir ilmi ile meşgul olan âlimler Kur'an'ı tefsir ederken yeri geldikçe ayetin diğer ayetlerle münasebetini incelemiş, ilahi kelamın doğru anlaşılması için ayetler arası anlam bütünlüğünü amaçlayan en küçük detayı bile ihmal etmeden ihtiyaç duyulan her türlü açıklamayı yapmışlar, bununla ilgili hususi eserler kaleme almışlardır. Bu bağlamda bazı yöntemler ortay çıkmıştır. Her ne kadar tefsir usl ile ilgili yazılmış eserlerde bu yöntemlere yer verilirse de pratikte uygulanmış olduğu yapılan açıklamalardan ve verilen örneklerden anlaşılmaktadır. şimdi aşağıda sözü edilen bu yöntemler incelenecektir:

1. Cem' ve Te'lif

Cem', kelime olarak, dağınık halde bulunan şeyleri bir araya toplamak anlamına gelirken, te'lif ise; aralarını bulmak, imtizac ettirmek, birbirine birleştirmek anlamındadır (İbn Manzur, 1405: VIII,53; IX,10; Firuzabadi, 1404/1987: 917).

Terim manası ise; şer'i deliller arasında i'tilaf ve tevafuku nakl veya akli olarak beyan etmek, bunlar arasında gerçek bir tenakuza ve noksanlığa götürücü bir ihtilafın bulunmadığını, ya ikisinin ya da birinin te'vili ile açıklamaktır (akan, 1996: 163).

Tanımdan da anlaşıldığı gibi ayetler arasında zahirde var gibi görünen tenakuz ve ihtilaf problemini, tevil yoluyla açıklamak suretiyle gidermektir. Neticede ortada gerçek anlamda bir tutarsızlık bulunmamaktadır.

a-Cem'in şartları

Ayetler arasında ilk bakışta çelişki durumu görüldüğü takdirde aralarında nasıl bir ilişki ya da farklılık bulunduğunun araştırılması zorunluluk arz etmektedir. Çünkü derinlemesine tahlil edilmeden ve ilahi muradın ne olabileceği hususunda araştırma yapılmadan sahih anlama ulaşmak mümkün değildir. Bu durum sadece ayetler için söz konusu değildir. Her hangi bir sözün ne anlam ifade ettiği tam olarak bilinmeden ona dayalı bir davranış sergileme çoğu zaman istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır. Bu tür olumsuzlukların yaşanmaması için sözü söyleyenin maksadının ne olabileceği konusunda sorular yöneltilmekte ve araştırma yapılmaktadır. Kaldı ki bu husus Kur'an ile ilgili olunca çok daha dikkatli olunması icap

etmektedir. Çünkü ayetlerin yanlış yorumlanmasının yol açacağı sonuçlar çok daha vahim sonuçlar doğuracaktır.

Her konuda olduğu gibi ayetleri anlama çabası ortaya konulurken belirli şart ve ilkelerden hareket edilmesi icap etmektedir. Nitekim cem' ve te'lif çalışmasının sağlıklı sonuçlanabilmesi için de bazı kurallar bulunmalıdır. Şimdi bunlar üzerinde duralım:

a- Birbirine denk iki delil arasında tearuz olabilir. O halde, cem' ve te'lif de eşit kuvvette iki delilin tearuzunda olmalıdır (Atar, 1988: 275).

b- Cem ve te'lif yoluna gidilirken asla İslam'ın genel prensiplerinin dışına çıkılmaz, nassların ruhuyla bağdaşmayan bir yoruma gidilemez. Bu durumda te'vil yapılırken, Şâri'nin ana gayeleri gözetilmelidir (Z.Şa'ban, 1990: 360).

Mesela: **فاغسلوا وجوهكم... وامسحوا برؤسكم وأرجلكم** (Maide 5/6). Ayette kıraat te'ruzu mevcuttur. Yani "أرجلكم" kelimesi hem nasb, hem de cer ile okunmuştur. Ayetin nasb halini esas alan âlimler, ayakların yıkanmasının farz olduğuna hükmetmişlerdir. Cer halinde okumayı da şöyle açıklamışlardır: Abdestten sonra ayaklarına mest giyen bir kişi, ayağından çıkartmamak kaydıyla, abdesti bozulduğunda bu mestler üzerine mesh edebilir. Bu yoruma dayalı olarak, ayetin her iki kıraatle okunuşu arasında herhangi bir tearuzun bulunmadığı, aksine bütünlüyci ve birbirini destekleyici anlamlar içerdiği açık bir şekilde görülmektedir.

b-Cem' ve Te'lif Yolları

Yukarıda belirtildiği gibi konuyla ilgili metotları bize kazandıran Fıkıh usulü âlimleridir. Bu çalışmada ise sözü edilen metotların tefsir ilmine uyarlanması hususunda bazı tespitler yapılmaya çalışılmaktadır. Şimdi, bu konuda ileri sürülen görüş farklılıklarına girmeksizin ayetlerin arasında cem ve te'liftte kullanılacak kavramlar incelenecektir:

1. Tahsis

Umum ifade eden bir lafzın kapsamından bazı fertleri dışarıda bırakmaya tahsis denir (Hallaf, 1984: 220; Zeydan, t.y.: 310). Böylece hüküm bütün fertler için sabit olmaz.

Mesela: "Boşanmış kadınlar kendi başlarına üç ay hali iddet beklerler" (Bakara 2/228) ayeti, zifafa girmiş veya girmemiş olsun, boşanan bütün kadınları kapsamaktadır. Fakat bu ayetin kapsamının sadece zifafa girmiş olanları kapsadığı şu ayetle tahsis edilerek ortaya konulmuştur: "Ey iman edenler, mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağımız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur." (Ahzab 33/49). Görüldüğü gibi zifafa girmeden boşanmış olan kadınların iddet beklemeleri söz konusu değildir. Bunlar birinci ayetin kapsamından çıkarılmış olmakta, yani birinci ayeti, ikinci ayet tahsis etmektedir. (Zeydan, t.y.: 311-312; Zuhayli, 1406/1986: II,1179). Böylece ayetler arasında zahirde var gibi görülen tearuz giderilmiş olmaktadır.

İnsanlara sorumluluk yükleyen ayetlerin, teklif şartları göz önüne alınarak akıl yoluyla bazı fertlerin bu kapsamdan dışarıda bırakıldığı görülmektedir. Mesela, namazın kılınması

(Bakara 2/110), orucun tutulması (Bakara 2/183) gibi belli disiplinleri gerektiren dini sorumlulukların genel olarak ele alındığında vakıa ile çatışır durumda olduğu zannedilebilir. Mesela çocukların ve akılsızların bu sorumlulukları nasıl yerine getireceği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aslında mesele basittir. Akıl yoluyla gayet açık bir şekilde bilinir ki, davranışlarını kontrol edemeyen çocuk ve akılsız kimselerin bu tür sorumlulukları yerine getirme imkânı yoktur. O halde akıl, ayetin kapsamını tahsis ederek, bunları dışarıda bırakmaktadır. Böylece ayetle vakıa arasında bir uyum bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bir de ayetin indiği dönemin örf ve adetleri ayetin kapsamının tespitinde bize yol gösterici olmaktadır. Mesela Bakara Suresi'nde, "Evlere arkadan girmeniz iyilik ve taat değildir" (Bakara 2/189) buyrulmaktadır. Bu şekliyle eve arkadan girme veya önden girmenin ne gibi bir mahzurunun bulunduğu anlaşılamamakta ve de bütün fertleri kapsadığı düşünülerek, vakıa ile çeliştiği zannı doğabilmektedir. Ancak ayetin kapsamının bilinebilmesi için tarihi, sosyal ve ahlaki pek çok şeyin bilinmesine ihtiyaç vardır. Cahiliye döneminde Araplar ihrama girdiklerinde evlerine kapılarından girmezler, duvarda bir delik açıp oradan girip çıkarlardı ve bu şekilde iyilik yaptıklarını zannederlerdi (Buhari, Tefsir 39; İbn Kesir, 1403/1983: I,197; Cerrahoğlu, 1987: 192). Görüldüğu gibi, ayet diğer zamanlarda –evine nereden girerse girsin- böyle hareket edenleri değil, ihramlı bir kimsenin riayet etmesi gereken kuralları delmek için hileye başvurmasını kastetmektedir. Böylece bu olay, ayetin kapsamını belirlemektedir.

2- Takyid

Takyid, mutlak bir lafzın kapsamından bazı manaların dışarıda bırakılması yoluyla, mukayyed tarafından açıklanması demektir (E.Salih, 1404/1984: II,201). Yani genel olarak bir hüküm ortaya koyan bir ayetin kapsamını, diğer bir ayetle belli bir alana sığdırmak ve sınırlandırmak demektir. Bir yerde, geneli özele indirgemek suretiyle açıklama da denebilir.

Usul âlimleri mutlakın mukayyede hamledilmesi konusunda, görüş birliği içindeyken, kapsamı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela, hüküm birliği bulunan mutlak ve mukayyed, bu hükmün sebebi konusunda farklılık arz etmekte ise, Hanefiler her ikisinin bulunduğu hal üzere bırakılmasını, yani mutlakın mukayyede hamledilmemesi gerektiğini söylerken, diğerleri bunun tersini söylemekte, yani hamledilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Zihar keffareti için köle azat edilmesini ifade eden ayetteki (Mücadele 58/3) köle mutlak olarak zikredilmişken, hata ile adam öldürme keffareti için *mü'min* bir köle azat edilmesi istenmektedir (Nisa 4/92). Hanefiler dışındakiler ikinciyle (mukayyed) birinciyi (mutlak) takyid ederek, naslar arasındaki tearuzu ortadan kaldırmaktadırlar.

Hanefiler ise hükümlerinin bir, sebeplerinin farklı olduğunu ileri sürerek, nasların kendi konularında uygulanmalarının gereğini ortaya koymaktadırlar. Yani ilkinin sebebi zihardır, burada herhangi bir köle azat edilmesinin istenmesi, kolaylık ve nikâhın devam etmesini

istemek içindir. Hata ile adam öldürmede ise azad edilecek kölenin “mü'min” olarak kayıtlaması, katile zorluk olması içindir. Böylece daha dikkatli olması sağlanmış olabilmektedir.

Nasslar arasında tearuzu ortadan kaldırmak için takyide gidilmektedir. Çünkü her biri ile ayrı ayrı amel etme imkânı yoktur. Fakat sebep farklılığının bulunduğu durumlarda ayrı ayrı amel etmeye engel bir durum mevcut değildir. Zeydân'a göre, tercih edilen görüş Hanefilerin ve Caferilerinkidir (Zeydan, t.y.: 287-288). Ancak cumhur, hamledilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Takyid işleminin gerçekleşmesi için bir mutlak, bir de mukayyed iki ayet gereklidir. Şöyle ki, biri hükmü, herhangi bir kayda tabi kılmadan mutlak olarak ortaya koyarken diğeri ise, aynı hükmü belli bir kayda göre sunmuş olacaktır. Bu durum ise şüphesiz tam bir tearuzu oluşturacaktır (Çakan, 1996: 166). Bununla kastetmiş olduğumuz, ortadan kaldırılamayacak gerçek bir tearuz değil, zahirde tearuzun olduğunu gösterecek durumların oluşmuş olmasıdır. Çünkü ayetler arasında gerçek bir tearuzdan söz etmek mümkün değildir.

Yeri gelmişken, tahsis ve takyide Şafililer beyânü't-tefsir, Hanefiler ise beyânü't-tağyir demektedirler (E.Salih, 1404/1984: I,48).⁵ Bize göre, bunlarda değişiklikten çok, bir açıklamadan söz edilebilir. Yani, genel ifadeyle ne kastedildiği, daha daraltılmış bir ifadeyle açıklanmış olmaktadır. Hükümde bir değişiklikten söz edilmesi “önce şöyleydi de sonra böyle oldu” gibi bir anlamın doğmasına yol açabilir. Bu da nesh anlayışına ve tahsisin de bu kapsama dâhil edilmesine neden olan önemli bir etken olmaktadır.

Şimdi hüküm ve sebepte birlik içinde olan mutlak ve mukayyed arasında zahirde var gibi görülen tearuzun takyidle giderilmesine bir örnek verelim: “Ölü eti ve kan size haram kılındı” (Maide 5/3) ayetinde geçen “kan” mutlak olarak zikredilmiştir. Başka bir ayette ise “demen mesfûhan” (akıtılmış kan) (En'am 6/145) şeklinde mukayyed olarak bulunmaktadır. Her iki ayette hüküm “kanın yenmesinin haramlığı”, sebep ise “kanın yenmesinden doğan zarar”dır. Böylece mutlak mukayyede hamledilerek, her iki ayette kastedilen kanın “akan kan” olduğu anlaşılmaktadır. Dalak, ciğer, et ve damarın içinde kalan donmuş ve onlara karışmış kanın bu kapsamın dışında bırakıldığı takyidle anlaşılmış olmakta (Zeydan, t.y.: 286; Zuhayli, 1406/1986: II,1179), böylece ayetler arasında zahiri tearuz diye bir şey kalmamaktadır (Pak, 2000: 158).

3- Haml:

Mütearız iki ayetin birini bir hale, diğersini de başka bir hale hamletmek suretiyle aralarındaki tearuzun giderilmesine haml denir (Atar, 1988: 279). Böylece durumları farklı olan

⁵ Bu tabirlerin açıklamaları için bkz: Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen basım ve yayınevi, İstanbul, I, 24; Muhsin Demirci, Tefsir Terimleri Sözlüğü, İFAV yay., İstanbul, 2011, s.36.

iki ayetin, bu yönleri fark edilmezse, aralarında bir tearuz olduğu vehmi doğabilir. Fakat gerekli açıklamalardan sonra böyle bir durumun olmadığı açıkça görölmektedir. Nitekim bu durumu gözden kaçıranlar çözüm yolu olarak neshi tercih etmektedirler. Hâlbuki çözüm ve te'lif imkânın söz konusu olduğu bir durumda neshe kapı aralamak çözümden çok çözümsüzlük üretme anlamına gelmektedir. Her iki ayetin kullanım alanı ve imkânı varken, onlardan birini nesh gerekçesiyle ortadan kaldırmak, Kur'an'ın kapsamına ve anlam genişliğine ters düşecek bir durumdur. Nitekim şu ayetlerde olduğu gibi:

“Birinize ölüm geldiğinde, eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlara bir borçtur.” (Bakara 2/180).

Bu ayetin, aşağıda zikredeceğimiz ayetle nesh edildiği söylenmektedir (Bilmen, t.y.: I,100; Atar,1988: 265).⁶

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder...” (Nisa 4/11).

İlk ayet, ana-babaya ve yakınlarla uygun bir biçimde malından vasiyet etmeyi icap ettirmektedir. İkincisi ise ana-baba, evlat ve akrabalara ne kadar miras bırakılacağını beyan etmiş ve bunun takdirini miras bırakanın isteğine bırakmamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, miras paylarının mirası bırakan tarafından değil de, Allah tarafından belirlenmiş olmasıdır.

Ancak ayetlerin arası şöyle te'lif edilmektedir:

İlk ayet, din farkı gibi bir engelden dolayı mirasçı olamayan anne-baba ve yakın akrabalar için vasiyetin gerekliliğine hamledilmektedir. Bu durumda onlara maruf bir biçimde malından vasiyet etmeyi bir borç olarak miras bırakana yüklemiştir.

İkinci ayet ise, zikredilen varislere hamledilmektedir (Hallaf, 1984: 275; Zeydan, t.y.: 397).⁷ Böylece iki ayet arasında herhangi bir çelişki durumunun bulunmadığı görölmüş olmaktadır.

Ayrıca, miras ayetinin, vasiyet ayetinden sonra inmiş olduğu hususunda bir delil yoktur. Allah, muttakilere bir borç olarak bunu yüklemektedir. Bu durumda terk edenlere bir ceza söz konusudur. Hal böyle olunca, cezayla ilgili ayetlerde nesh olmaz diyenler de kendileridir (Ferhan, 1983: 27).

Konuyla ilgili olarak şu ayetleri de zikredebiliriz:

⁶ Ebu Ca'fer en-Nahhas'a göre nesh söz konusu değildir. Çünkü ayetler arasında herhangi bir hüküm çelişkisi bulunmamaktadır. Ayetlerle ilgili ileriye sürölen görüşler için bkz. Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed En-Nahhâs, , en-Nasih ve'l-Mensuh fî Kitabillahi Azze ve Celle (th. Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lahim), b.y., 1412/1991, s. 480-485. Hasan Basri (ö. 100 H.), Tavus (ö. 106 H.), A'lâ b. Zeyd, Müslim b. Yesâr (ö. 108 H.)'a göre bu ayet tamamen muhkemdir, yani neshedilmemiştir. Hibetullâh b. Selame b. Nasr, en-Nasih ve'l-Mensûh min kitabi'llahi Azze ve Celle (Th. Züheyr Şaviş, Muhammed Ken'an), Beyrut 1406 /1986, s. 40-41.

⁷ Sözkonusu ayetlerde tahsis olduğu ile ilgili görüşler için bkz. Ebu Talib el-Mekkî el-Gaynisi, el-İzâhu li-Nasihi'l-Kur'ani ve Mensûhihi (Th. Ahmet Hasan Ferhat), Cidde 1406 /1986, s. 105-106; İbn Kesîr, Tefsîr,I, 184-185.

“Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler” (Bakara 2/234) ayetini, aşağıda gelen ayetin neshettiğı söylenmektedir:

“Hamile olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları) dır” (Talak 65/4). İki ayetin arası şöyle telif edilmektedir:

Kocası ölen hamile kadın iki müddetten en uzak olanına göre iddet bekler. Şöyle ki: Hamile kadın kocası vefat etmesinin ardından dört ay on gün geçmeden önce doğum yaparsa, bu süreyi iddet müddeti olarak tamamlar. Yani bu süre dolmadan doğum yapsa bile yine iddetini dört ay on güne tamamlar. Ancak, dört ay on gün dolmasına rağmen hâlâ doğum yapmamışsa çocuk doğana kadar iddetine devam eder. Doğum yapınca da iddeti sona ermiş olur (Hallaf, 1984: 275; Zeydan, t.y.: 397).

Bunun hikmeti şudur: İddet müddetini tamamlayan fakat hala doğum yapmamış bir kadının, içinde bulunduğu zor şartlar altında, kendi başının çaresine bakması çok güç bir durumdur. Allah, hamile kadının haklarını korumak ve ölen kocasının çocuğunu taşıması dolayısıyla onun bıraktığı terekeden faydalanmak suretiyle, sıkıntıya düşmeden bu zor dönemi atlatmasını sağlamak amacıyla, bu süreyi doğuma bağlamıştır. Aslında ayetler arasında tutarsızlık bir yana, fevkalade ince hikmetler ortaya konulmuştur.

Ayetlerin te’lifi ile ilgili olarak şöyle bir yaklaşım daha mevcuttur. İlk ayet umumu üzere bırakılır: Kocası ölmüş bir kadının iddeti ister hamile olsun, isterse olmasın, dört ay on gündür. Bu süre dolunca iddeti de son bulur.

İkinci ayette umumu üzere bırakılır: Hamile kadının iddeti, ister kocası ölmüş, isterse de boşanmış olsun, doğum yaptığında sona ermiş olur (Zuhayli, 1986: II,1183-1184). Bu şekilde bir yaklaşımın sağlıklı bir açıklama olmadığını düşünüyoruz. Onun için de bizce ilk açıklama daha tercihe şayan görünmekte- dir.

Konuya, şu örnekle son verelim:

. ولاتقربوهن حتى يطهرن (Bakara 2/22) ayetindeki “يطهرن“ kelimesinde iki farklı kıraat mevcuttur. Biri şeddesiz, diğeri de şeddeli okuyuştur. Şeddesiz okunması on gün sonra hayzın kesilmesi haline, şeddeli okuyuş ise hayzın on günden önce kesilmesi haline hamledilir (Hudari, 1389/1969: 361-362). Böylece kıraatler arasında bir tezat söz konusu olmadığı görülmüş olur.

4- Te’vil

Birbirine muarız gibi görünen iki ayetin, aralarında böyle bir durumun olmadığını gösterecek şekilde yorumlanmasıdır (Hallaf, 1984: 275-276; Zeydan, t.y.: 397-398).

Ne ayetin ayetle, ne sahih hadisin başka sahih hadisle, ne de ayetin, sahih hadisle gerçek anlamda tearuzu mevcut olmadığı (Hallaf, 1984: 274) gerçeğinden hareketle, zahirde ortaya çıkabilecek böyle bir keyfiyetin, mutlaka belirli esaslar dikkate alınarak te’vil yoluyla giderilmesi yani te’lif edilmesi bir zarurettir. Çünkü aklımıza yatmadığı gerekçesiyle bu ayetler

arasında çelişki bulunduğunu söylediğimizde, bu noksanlığı sözün sahibine isnat etmiş oluruz ki, bu da Allah için muhaldir. Çünkü O, alim ve hikmet sahibidir.

İctihad yoluyla cem' ve te'lifin en kapsayıcı ve tek çözüm metodu oluşu, her iki ayeti iptal etmeden (mesela nesih gibi), onlarla amel edile gelmesinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, zahirde ortaya çıkabilecek bir tearuzun, te'vil yoluyla çözümlenmesi, müfessir ve müctehidler üzerine düşen bir sorumluluk olmaktadır. O halde bu görevi üstlenecek olan kimselerin şu şartları taşıması gerekmektedir:

a- Kur'an'ın indiği dil olan Arapçayı iyi bilmelidir.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim indiği dilin bütün özelliklerini üslubunda taşıyan bir kitaptır. İnsanların anlaması hikmetine yönelik olarak bu şekilde nazil olmuş bir ilahi kelamın en iyi anlaşılmasının yolu, onun taşıdığı olduğu bu özelliklerin bilinmesinden geçmektedir. Fesâhat, belagat ve beyân yönüyle zirve olan bu kitabın, gerçek anlamda anlaşılması, manaların ortaya çıkarılması, içinde gizlediği delâletlerin idrak edilmesi, Arap dilinin tabirlerindeki üslubun ve belagat ve beyan sırlarının kavranmasıyla mümkün olacaktır (Ş.Hanbeli, 1368: 388; Zeydan, t.y.: 402-403; Zuhayli, 1406/1986: I,496-497; Şimşek, 1995: 19). Bunun için de, Kur'an'ın indiği dönem içerisinde yaşayan dilsel özellikleri en iyi yansıtan şiire müracaat önemli kaynaklardan biri olmuştur.

b- Kur'an-ı Kerim'in yapısını tanımalıdır:

1- Kur'an'ı iyi tanıyabilmek için herşeyden önce, O'nu bir bütün olarak ele almalı, ayetlerin en iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için diğer ayetlerin açıklamalarından ve bilgilendirmelerinden yararlanılmalıdır. Çünkü bir yerde mücmel olarak anlatılan bir mesele, başka bir yerde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Yine umum-husus, mutlak-mukayyed ilişkileri de böyledir.

2- Ayetin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için konuyla ilgili ayetlerin bir arada görülmesi, bunların zaman, mekan, amaç ve ifade bakımından konuları iyi değerlendirilip tespit edilmesi, aralarında var gibi görülen ihtilafların bu bütünlük içerisinde giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca, onda ihtilaf olmadığı için, işlenen konunun ana ve tali noktalarına dikkat edilmelidir (Dumlu, 1999: 87-88).

3- Kur'an ayetleri üzerinde dilsel bir çalışma yapılması gerekmektedir. Çünkü onun kelimeleri, bazen lugavi bazen de ıstilahî ve şer'i anlamda kullanılmıştır. Bu noktalar iyi bir şekilde tespit edilemediği zaman, anlam çelişkisi taşıdığı vehmine yol açabilmektedir. Bunun giderilmesi de ancak, söz konusu lafızların üzerinde anlam tespit çalışması yapılmasıyla mümkün olacaktır. Salat kelimesinde olduğu gibi.

4- Ayetlerin tabii bağlamına dikkat edilmelidir. Bağlamından koparılarak ele alınması, anlama probleminin oluşmasına yol açmakta, birbiriyle ilgisiz cümleler kümesi izlenimini doğurmaktadır. Diğer ayetlerle uyumlu anlamın tespiti için ayetin bağlamı son derece önemlidir.

c- Kur'an ayetlerinin anlam tespitinin sağlıklı yapılabilmesi için, onların iniş sebepleri ve nüzul ortamları ile toplum yaşayışı yani örf ve adetler gibi dış faktörlerin de bilinmesi gerekir. Bu dış etkenler, anlam kaymalarına yol açacak genelliği, somut çerçeveye oturtmuş olacaktır. Bu da ayetlerin anlaşılması ve açıklanması için son derece önemlidir.

d- Kur'an-ı Kerim'i açıklamakla görevlendirilmiş olan Hz. Peygamberin (Nahl 16/44,64) anlaşılma problemi olabilecek ayetlere yaptığı izahları bilmek. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi, ortaya çıkabilecek ihtilafların çözüm merciinin, Allah ve Resulü olduğunu (Nisa 4/59) belirtmektedir. Kur'an'ın iniş döneminde ve sonrasında anlaşmazlıkların Allah'a götürülmesi Kur'an'a müracaat, Resulü'ne götürülmesi de hayattayken kendisine, ahirete irtilhalinden sonra da sünnetine başvurulması şeklinde ortaya çıkar.

Anlaşmazlığın çözümünü için başvurunun sadece Hz. Peygamberin yaşadığı dönemle ilgili bir şey olarak ele alınması düşünülemez. Aksi halde Kur'an'a muhatap olan diğer nesillerin bunu tatbik etme imkânı kalmazdı. Onun içindir ki, müfessirin bilmesi gereken konulardan birisi de, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetidir (şimşek, 1995: 20-21).

e- Sahabe'den gelen açıklamaları göz önünde bulundurmak.

Sahabe, Hz. Peygamer (s.a.v.)'in yetiştirdiği bir nesildir. Ayetlerin inişini merhale merhale takip eden sahâbe-i kirâmın, sarsılmaz imanları ve ayetlerin iniş sebebi ile sonucu arasındaki bağlantıyı iyi kurmaları, onları tefsir ilminde önemli bir yere oturtmuştur (Cerrahoğlu,1987:234). Onun için, daha sonraki nesillerin elde etme güçlüğü çektikleri bu önemli noktaların, hiç olmazsa ehli tarafından yapılan açıklamalarla doldurulmaya çalışılması gerekmektedir. Çünkü onların yaptıkları açıklamalar, ya Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitilmiş, ya da dil ve dini yöne önem verilerek icthadla ortaya konulmuştur (Cerrahoğlu, 1987: 235).

f- Müfessir objektif olmalı, peşinen sahip olduğu inanç ve kanaatler doğrultusunda ayetleri açıklamamalıdır. Kur'an ayetlerine şartlı yaklaşım, Kur'an lafızlarının delalet ettiği mana ve mefhumların ortadan kalkmasına yol açmış olacaktır. Böylece, lafızların delalet etmediği ve onlardan murat edilmeyen manalar Kur'an'a yüklenmiş olacaktır. Bu da, hakikati tespit edilmeye çalışılmamış olan ayetler arasında çelişki zannını doğuracaktır. Mezhep taassubu, fikri akımların etkisinde kalma ve düşünce dünyası çerçevesinde yapılan yorumlar bu kapsama girmektedir. (Fazlur Rahman, 1998: 90 vd; Demirci, 230- 233)

Bir de, Kelâmın Sahibinin (Allah'ın), O'nu açıklamakla görevlendirdiği elçisinin ve Kur'an'ın ilk muhataplarının açıklamalarına bakmaksızın sadece dile dayalı te'vil de pek çok hatalara yol açmaktadır (İbn Teymiye, 1997: 84-86). Hâlbuki lafızlarla kastedilen maksada ve işlenen konunun özelliğine dikkat edilmesi, lafız ve maksat uyumunun sağlanması gerekmektedir.

O halde mufessir, anlamı tespit çalışmaları sırasında zahirde tearuz vehmine yol açan noktaları açıklarken diğer ayetler ve hadislerin yanında, dilsel malzemeyle birlikte şer'i kaidelere, hikmet-i teşr'i'ye (dini hikmetler) de dikkat etmelidir (Hallaf, 1984: 204).

g- Kur'an'ı açıklayacak kişinin sağlam bir itikada, Allah'tan korkan ve bu korkunun sorumluluğunu vicdanında hisseden bir kişiliğe sahip olması, hevasına uymaktan uzak bir irade ve dűřünce içerisinde bulunması şarttır (şimşek, 1995: 21). Aksi halde, ayetler arasını te'lif etmek için yapacağı çalışmalar diğer insanlara yardımcı olacak yerde, meseleyi daha da girift hale getirmiş olacak, adeta özumsuzlüđu kuvvetlendirecek bir misyon yüklenecektir. Bunun içindir ki, mufessir, Allah'ın muradını en doğru bir şekilde yakalamaya gayret eden bir amaç içerisinde olmalıdır.

h- Ayetleri te'vil ederken, salt akli istidlaller yerine, Kur'an'ın ruhuna uygunluğunun belirleyici olduğu bir muhakeme ürünü olmasına özen gösterilmelidir. Kendisinin vardığı sonuçtan daha iyi ve özgün açıklamalar yapılabileceğini kabul etmeli ve ortaya koyduklarının tam olarak Allah'ın muradı olduğu saplantısına dűřmemelidir.

Sonuçta, işkâlin, ortadan kaldırılması icihadla mümkün olmaktadır, mufessir ve müctehide dűřen de te'lif amacıyla sahih bir te'vile gitmesi, zahirde ortaya çıkan bu ihtilafın ortadan kaldırılmasının gereğidir. Bunun için de yukarıda saymış olduğumuz şartlara dikkat edilmelidir (Pak, 2000: 167).

2-Nesh

Bir hükmün, daha sonra gelen bir hükümlle ortadan kaldırılması (İbn Barizi, 1405/1985: 19)⁸ demek olan nesh, ayetler arasında tearuz ortaya çıktığında ve te'lif imkânı olmadığı kanaati hâkim olduğu zaman başvurulan bir metot olmuştur. Özellikle, âlimler, ayetler arasında te'lif imkânı bulunduğu ve çelişki ve çatışma olmadığına ortaya konulduğu konularda neshin söz konusu olmadığına görüş birliği içindedirler (el-Cebri, 1400/1980: 18). Ancak bu, pratikte, pek uygulama alanı bulamamıştır. Çünkü neshe konu edilmiş ayetlerin sayısında o kadar bariz farklılıklar var ki, bu bile meselenin boyutlarını çizmedeki zorluğun fark edilmesinde yeterli bir etken olmaktadır. Sayının farklılığı bir yana birinin mensuh dediği ayet, başkası tarafından muhkem (hükümü geçerli) kabul edilmekte, pekâlâ neshin cereyan ettiği söylenen ayetlerin arası telif edilebilmektedir.⁹ Bu da göstermektedir ki, nesh problemi, teorik olarak tartışmaya açık bir konu olduğu gibi, uygulamada da durum bundan farklı olmamıştır. Birine göre, te'lif imkânı olan ayetler neshe konu olamadığı için, bunun da bir çözüm metodu olarak uygulanma imkânı yoktur. Çünkü yukarıda da beyan ettiğimiz gibi, nesh sadece açık bir çelişkinin söz konusu

⁸ Nesh ve müşkil arasındaki ilişki ile ilgili açıklamalar için bkz. Süleyman PAK, Müşkilü'l-Kur'an, basılmamış doktora tezi, Konya, 2000, s.324 vd.; Muhsin Demirci, Tefsirde Metodolojik Sorunlar, s.140-142.

⁹ Konuyla ilgili örnekler için bkz. Cemâlüddin Ebu Ferec Abdurrahman b. Cevzî, el-Musaffa bi Ekküffî ehli'r-Rusuh, min ilmi'n-Nâsihi ve'l-Mensuh (Th. H. Salih Dâmin), Beyrut 1409/ 1989, s. 13 vd.

olduğu durumlarda işletilecek bir yol ise, ayetler için böyle bir Şey zaten söz konusu olamaz. Bu meseleyi bir örnekle sonlandıralım: “Kim bir mü’mini kasten öldürürse cezası içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.” (Nisa 4/93). Müfessirler, bu ayetin neshedildiği konusunda ittifak etmişlerdir (Kermi, t.y.: 114). Ancak hangi ayetin neshettiği konusunda iki görüş vardır. Birincisi, aynı suredeki şu ayettir: “Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, Ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar” (Nisa 4/116). Diğerisi ise şudur: “Yine Onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı (nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat kat arttırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır. Ancak, tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir” (Furkan 25/68-70).

Öncelikle ilk ayeti inceleyelim:

Neshedildiği söylenen ayet, ahiretteki ceza ile ilgilidir. Hâlbuki neshin, va’d ve vaid konularında cereyan etmediği, bunu kabul edenlerce ileri sürülmüştür (Katade b.Diame, 1406/1985: 6). Bu durumda bahsi geçen ayette neshten söz etmek imkânsızdır.

Bu ayette bahsedilen, bir kimsenin, bir mü’mini helal görerek ldrmesidir. Bu durumda, o kimse kfir olmaktadır (Őenkiti, t.y.: 87). Nitekim “kasten” kelimesi bunu ima etmektedir (Cebri,1380/1961:169). Bu durumda ayetler arasında bir işkl mevcut değildir. nk sarih nasslarda belirtildiği gibi, hiçbir mü’min cehennemde ebedi kalmayacaktır. Ayetteki kasten öldürmenin, kanın helal görülmesine hamledilmesiyle iki ayet arasında tevfik gerçekleşmiş olmaktadır. Ne zaman ki, cem’ gerçekleşti ise, o zaman bundan vazgeçip neshe yönelmek caiz değildir (Pak, 2000: 167).

Meseleyi şu Şekilde de açıklamak mümkündür: Bir kimse, bir mü’mini ister kanını helal sayarak, isterse saymayarak öldürürse onun cezası cehennemde ebedi kalmaktır. Ancak, Allah’ın dilemesi müstesna. nk ayette Allah şirk dışında bütün günahları, dilerse bağışlayacağını bildirmiştir. Bu durumda da ayetler arasında hiçbir çelişki bulunmamaktadır (Cebri, 1961: 169; Kermi, t.y.: 115).

Ayetin anlamı ile ilgili zet bilgi cumhura aittir: Bu ayet, müslüman bir kişiyi öldüren kâfirler hakkında inmiştir. Buradaki ceza da, işlediği fiili helal sayması ile ilgilidir. Aynı zamanda bu ceza, öldüren kişinin kfir olarak ölmesi durumunda geçerlidir. Ya da ayetin anlamı, “Allah ona ceza verirse, onun cezası ebedi olarak cehennemde kalmaktır”, olmaktadır (Kermi, t.y.: 116-117).

Furkan suresindeki ayetlere gelince, bunlar, Nisa suresindeki ayetten önce nazil olmuştur. Bu durumda sonra geleni, önce gelen neshedemez (Cebri, 1961: 169-170). Buradan hareketle ayetler arasının cem edilmesi mümkündür. Şöyle ki: Furkan suresindeki ayet, Nisa suresindeki takyid etmektedir. Bu duruma göre anlam Şöyle olmaktadır: Kim bir mü’mini

kasten öldürürse, onun cezası ebedi cehennemde kalmaktır. Ancak, kim tevbe eder ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini, iyiliklere çevirir (Şenkı, t.y.: 88).

Ayrıca, Nisa suresindeki ayette “huld” kelimesinden sonra “ebed” zikredilmemiştir. Hâlbuki kâfirler için kullanılan ifadelerde bu kelimeler birlikte geçmektedir. Bu da kesintisizliği belirtir.

Bu durumda, Nisa suresinde, katilin mü'min olup, diğer bir mü'mini kasten öldürmesi durumunda sonsuz olarak cehennemde kalmasını ifade eden “huld” kelimesinden şu anlaşılır: Allah onu, cehennemde, dilediği kadar uzun bir müddet cezalandırır. Sonra ise, lütfunun ve merhametinin bir gereği olarak onu cehennemden çıkarır. Allah, katil bir mü'minin işlediğinden daha kötü olan bir fiili yapan kâfirin tevbesini kabul ettiğine göre, suç olarak ondan daha hafif olan, kasten adam öldürmeyi işleyen bir müminin tevbesini elbette kabul eder. Çünkü inkârdan daha büyük bir suç yoktur. Nitekim şefaate ilgili hadisler, mü'min olan herkesin, cehennemden çıkacağını bildirmektedir (Cebri, 1961: 171; Kermi, t.y.: 115-116).

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete dayanarak bazı müfessirler, huld kelimesinin kullanılış amacını, işlenen suçun büyüklüğünü ortaya koyma olarak ifade etmişlerdir (Şenkı, t.y.: 89).

SONUÇ

Görüldüğü gibi İslam bilginleri ayetler ve onların dışında kalan deliller ile ilgili kapsamlı ve çözüm odaklı yöntemler geliştirmişler, insan aklı ve birikiminin sınırlarıyla doğrudan ilişkili ortaya çıkan anlamaya dayalı problemleri yani tearuz vehmini ve bundan doğan işkâli ortadan kaldıracak ikna edici açıklamalar yapmışlardır. Çelişkinin giderilmesi ile ilgili olarak ileriye sürülmüş çözüm yolları hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, ayetler arasında ortaya çıkabilecek tearuz vehminin çözümünde tek bir metot bulunmaktadır. O da cem' ve te'lifdir ve söz konusu Kur'an olduğunda ileri sürülen diğer yöntemlerin ayetlerin telifinde kullanılmasının birçok mahzuru beraberinde getireceği bir gerçektir. Her ne kadar cem' ve te'lif metodu, tahsis, takyid, tahmil ve te'vil gibi farklı görünen noktaları içinde barındırıyor olsa da, aslında bunlar, ayetler arasında tearuz bulunduğu vehminin doğmasına neden olan farklı formların yorumlama yöntemiyle telif edilmesinden ibarettir. Yani ayetlerin arası cem' ve te'lif edilmesidir ve yapılan işlem, belirli bir içtihat ve düşünme ürünü olmaktadır.

Te'vil, Kur'an, sünnet, sahabe sözleri ve dilsel materyaller yardımıyla varılmaya çalışılan bir anlamı ifade etmektedir. Müfessir veya Müctehid, çözüm ararken mutlaka dini kaidelere ve hikmet-i teşri'ye riayet ederek düşünmeli ve her türlü önyargıdan uzak, objektif bir yapıda meseleyi ele almalıdır. Nasılsa te'lif edebilirim diye, ayetleri anlam bütünlüğünden ve bağlamından kopartarak yorumlamaya kalkışmamalıdır. Aksi halde bu kötülünen te'vil olur.

İnsanlar akıl ve zekâ bakımından farklı yaratılışlara sahiptir. Doğal olarak bu durum ayetler üzerinde muhakeme yürüten kimselerin onları anlama seviyelerine tesir etmekte ve yine,

anlama problemi çekilen ayetler üzerindeki yorumlara yansımaktadır. O halde mesele, yorum üzerinde bir yorum olabileceği gerçeğine gelip dayanmaktadır. Te'vile konu olan ayetlerle ilgili açıklamalar yapan kimse, sadece kendisinin vardığı sonucun "Allah'ın muradı" olduğu gibi bir vehme kapılmamalı, daha iyisi karşısında, kendi yorumunu terk edebilmelidir.

Son olarak söylenebilecek söz şudur: Nasslarda ilk bakışta var gibi görülen tearuz ve ihtilafın ortadan kaldırılması imkân dâhilindedir. Sadece bu tür ayetleri konu alan çalışmaların başlangıcı ilk devirlere kadar uzanmaktadır ve müfessirler telif ettikleri eserlerinde yeri geldikçe doyurucu açıklamalar yapmışlardır. Hiçbir müfessirin sözü edilen ayet guruplarını izahsız bırakmaması, ya da yöneltilen eleştirilere sessiz kalmaması bu konuya gösterilen hassasiyeti göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Çözumsuzlük, ayet veya ayetlerden birini işlevsiz kılma veya onun hükmünü ortadan kaldırma diye bir durum söz konusu değildir. Sözü edilen te'vil ve te'lif çalışmaları sadece ayetlerle sınırlı kalmamış, diğer disiplinlerin kullandığı deliller için de aynı yollarla çözüm üretilmiştir

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut. t.y.
- el-Amidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Seyfeddin. (1967), el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam, Kahire.
- Atar, F. (1988), Fıkıh Usulü, M.Ü.İ.F.V. Yay., İst.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen basım ve yayınevi, İstanbul. t.y.
- Buhari, Abdullah Muhammed b. İsmail, Camiu's-Sahih, İstanbul, t.y.
- el-Cebri Abdülmüteal Muhammed. (1380/1961), en-Nesh fi Şeriatı'l-İslamiyye Kema Efhemuhu, Matbaatu Daru'l-Cihad.
- el-Cebri Abdülmüteal Muhammed. (1400 /1980), Lâ Neshe fi'l-Kur'an li mâzâ, Kahire.
- Cemâlüddin Ebu Ferec Abdurrahman b. Cevzî. (1409/ 1989), el-Musaffa bi Eküffi ehli'r-Rusuh, min ilmi'n-Nâsihi ve'l-Mensuh (Th. H. Salih Dâmin), Beyrut.
- Cerrahoğlu, İ. (1987), Tefsir Usulü, T.D.V. Yay., Ankara.
- Cündioğlu, D. (1997), Anlamın Tarihi, İstanbul.
- Çakan, İ. L. (1996), Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul.
- Demirci, M. (2012), Tefsirde Metodolojik Sorunlar, İFAV yay., İstanbul.
- Demirci, M. (2011), Tefsir Terimleri Sözlüğü, İFAV yay., İstanbul.
- Dumlu, Ö. (1999), İbn Teymiye ve Konulu Tefsîr, İzmir.
- Edib, S. (1404/1984), Tefsiru'n-Nusus fi Fıkhi'l-İslami, Beyrut.
- Elik, H. (1998), Kur'an'ın Korunmuşluğu üzerine, İstanbul.
- Ferhân Raşid Abdullah. (1983), Tefsîru Müşkili'l-Kur'an.

- el-Firuzabadi, Mecidüddin Muhammed b. Yahya. (1407/1987), el-Kamusu'l-Muhit, Müessesetür'risale, Beyrut.
- el-Gaynisi Ebu Talib el-Mekkî. (1406 /1986), el-İzâhu li-Nasihî'l-Kur'ani ve Mensûhihi (Th. Ahmet Hasan Ferhat), Cidde.
- Fazlur Rahman. (1998), Ana Konularıyla Kur'an (Çev:Alparslan AÇIKGENÇ), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Hallaf, Abdulvehhab. (1984), İlmü Usulî'l-fikh, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul.
- Hibetullâh b. Selame b. Nasr. (1406 /1986), en-Nasih ve'l-Mensûh min kitabi'llahi Azze ve Celle (Th. Züheyr Şaviş, Muhammed Ken'an), Beyrut.
- Hudari, eş-Şeyh Muhammed. (1389 /1969), Usûlu'l-Fikh, Mısır.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. (1972), Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis, Beyrut.
- İbn Barizî, Hibetullâh b. Abdurrahim b. İbrahim. (1405/ 1985), Nasihu'l- Kur'ani'l-Aziz ve Mensuhihi (Th. Hatim Salih Dâmin), Beyrut.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. (1403/1983), Tefsiru Kur'ani'l-Azim, Daru Yusuf, Beyrut.
- İbn Manzur. (1405), Lisanü'l-arab, Naşiru edebi'l-Havze, Kum.
- İbn Teymiye. (1997), Tefsîr Usulüne Giriş (çev. Yusuf Işıcık), Konya.
- İzmirli, İsmail Hakkı. (1330/1914), İlm-I Hilaf, İstanbul.
- Katade b. Diame. (1406/1985), Kitabü'n-Nasihî ve'l-Mensuh fi Kitabillahi Teala (Th. H. Salih Damin), Beyrut.
- Mer'i Yusufi'l-Kermi, Kur'an'da Nasih ve Mensuh (Çev. Eyüp Aslan), İstanbul, t.y.
- en-Nahas, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed. (1412/1991), en-Nasih ve'l-Mensuh fi Kitabillahi Azze ve Celle (th. Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lahim), b.y.
- Pak, S. (2000), Müşkilü'l-Ku'ran, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Şakir el-Hanbeli. (1368/1948), Usulu'l-Fikhi'l-İslami, Matbaatu'l-Camiati's-Suriye, Suriye.
- Şenkîti Muhammed Emin, Def'u İlhami'l-Iddirab an Ayati'l-Kitab, Kahire, t.y.
- Şimşek, M. S. (1995), Günümüz Tefsîr Problemleri, Konya.
- Zekiyuddin Şa'ban. (1990), İslam Hukuk İlminin Esasları (Çev. İbrahim K. Dönmez), T.D.V. Yay., Ankara.
- Zeydan, Abdulkerim, el-Veciz fi Usulî'l-Fikh, Dersaadet, t.y.
- Zuhayli, V. (1406/1986), Usulu'l-Fikhi'l-İslami, Daru'l-Fikr, Dimeşk.